

De Toorts

FEBRUARI 2017

IVN Zuid-Kennemerland

NUMMER 100

OVER DE TOORTS EN IVN ZUID-KENNERLAND

De Toorts is het blad van IVN Zuid-Kennemerland. Het IVN, Instituut voor Natuureducatie en Duurzaamheid, is een vereniging van vrijwilligers, die wil bijdragen aan een duurzame samenleving door mensen te betrekken bij natuur, milieu en landschap. Zo'n 20.000 ervaren vrijwilligers zetten zich actief in voor natuur, milieu en duurzaamheid door middel van allerlei voorlichtings- en educatieve activiteiten. Verspreid over Nederland heeft het IVN ruim 170 afdelingen.

Lid of donateur

Leden van het IVN zijn per definitie actief binnen de afdeling. Zij hoeven geen natuurgids te zijn, er zijn voldoende andere activiteiten waar mensen bij nodig zijn.

Mensen die het werk van het IVN een warm hart toedragen maar niet actief willen zijn, kunnen de afdeling financieel steunen. Er kunnen niet genoeg donateurs zijn! Mede door hun steun kunnen wij een groot publiek betrekken bij onze gratis educatieve activiteiten.

Leden en donateurs ontvangen driemaal per jaar De Toorts. Leden ontvangen bovendien het kwartaalblad 'Mens en natuur' van IVN Nederland. De jaarbijdrage is voor leden minimaal € 21 en voor donateurs minimaal € 15.

Bestuur

Jan Saveur (voorzitter, telefoon: 06 - 5361 5798), Petra Bürmann (secretaris), Jan Vonk (penningmeester, ledenadministratie), Heidi van der Marel (lid) en Cor Vlot (lid, public relations)

E-mail: ivnzk.bestuur@gmail.com; ivnzk.peningmeester@gmail.com

Ledenadministratie: ivnzk leden@gmail.com

Bank: NL89TRIO 0198308728 (Triodos bank) t.n.v. IVN Zuid-Kennemerland te Heemstede

Werkgroepen

Cursussen Arend Reinink, areinink@euronet.nl

Duurzame Leefomgeving Hans Kerkhoff, 023 - 528 8577, ivnzk.duurzaam@gmail.com

Excursies Cor Vlot, 06-51397597, cor@corvlot.nl

Excursies op aanvraag Ok Overbeek, 06-31305324, ivnzk.excursies@gmail.com (stuur een e-mail of een sms)

Excursieplanner Miranda Bosse, mbbosse@live.nl

Haarlemmermeer Anneke Wegman, annekesylvia@gmail.com

Kinderen Hans Smits, 023 - 5848789, ivnzk.kinderen@gmail.com

Mediacontacten Marc van Schie, 023 535 1239, ivnzk.natuurwerk@gmail.com

Natuurinformatiecentrum Schalkwijk Therese van Groeningen,

023 - 545 0082, theresevangroeningen@planet.nl

Natuurwerkgroep Marc van Schie, 023 - 535 1239, ivnzk.natuurwerk@gmail.com

Oeverwaluwen Marcel Schalkwijk (Vogelwerkgroep ZK), 023 - 563 6888, jwmschalkwijk@gmail.com

Toorts Heidi van der Marel, ivnzk.toorts@gmail.com

Toortsdistributie Hennie Terpstra, 023 - 542 5205,

terpstra.hennie@gmail.com

Verreijkers voor excursies Wim Lutgerink, wimlutgerink@solcon.nl

Website Jan-Willem Doornenbal, Ok Overbeek, ivnzk.webbeheer@gmail.com

Meer informatie over het IVN Zuid-Kennemerland is te vinden op de website www.ivn.nl/zuidkennemerland

INHOUD

Redactioneel	3
Uitkomst enquête	
Van het bestuur	4
In memoriam Claar de Jong	
Groene Impresariaat	
Interview Toortsbezorging	5
Sporen oorlog in de duinen	6
Verliefd op de Poelbroek	8
Geografie ZK	10
Terugblik op NGO	12
Habonde's kruidenhoek	13
Straatje om	14
Activiteiten	15
Fotocollage	16

Vol aandacht tijdens excursie NGO.

Uitnodiging ALV

Alle leden zijn van harte welkom op de Algemene Ledenvergadering op woensdag 15 maart om 20.00 uur in Thijsses Hof.

Colofon de Toorts

Redactie: Esther van den Braak, Jany van Dijk, Bertine Hagmeijer en Heidi van der Marel; met medewerking van Herman Zevenberg

Bijdragen van: Marisca van der Eem, Mariëlle Gerritsen, Bonnie van der Hulst, Anna Kikkert, Hans Moolenaar, Albert Prais, Jan Saveur en Liesbeth van der Zee

Tekening voorkant: Theo Litjens

Druk: Editoo Arnhem (editoo.nl); op papier 'Helo' (met FSC-keurmerk)

De volgende Toorts komt half juni 2017 uit.

Kopij hiervoor kun je vóór 1 mei 2017 digitaal aanleveren via ivnzk.toorts@gmail.com

VAN DE REDACTIE

Een historisch nummer: de honderdste editie van De Toorts. Nummer 1 verscheen 34 jaar geleden, in april 1983, gestencild en in zwart-wit. Kleurendruk duurde tot oktober 2009. Redactieleden Bertine en Esther weten er alles van. Alle honderd kun je gezellig doorbladeren, want onder 'Publicaties Toorts' staan ze op onze site. Ik vlooi wat nummers door. Is er veel veranderd? Op de leuke tekeningen in de oude nummers ben ik jaloers. De onderwerpen verschillen minder: knoppen in de winter, de huismus, een noodkreet van de penningmeester over nog niet betaalde contributie en - nu ongebruikelijk - geboorteberichten. Ook valt mijn oog op een interview met Claar de Jong. Wat toevallig. Op deze honderdste Toorts drukt een aantal nieuwe natuurgidsen hun stempeel. Twee van onze drie stagiaires

duiken in het verleden: Anna schrijft over de sporen van de Tweede Wereldoorlog in de duinen en op zoek naar oorspronkelijk landschap gaat Albert in op de geografische geschiedenis van Zuid-Kennemerland. De derde stagiaire, Liesbeth, vertelt over haar ontdekkingsproces in de Poelbroek. Een andere nieuwe natuurgids, Hans Molenaar, geeft een impressie van de Natuurgidsenopleiding 2015-2017. Uiteraard aandacht voor de Toorts-enquête, uitgevoerd door bovenstaand drietal. Over het algemeen blijken onze lezers tevreden. Plezierig om te horen, want we stoppen veel energie in het blad. Maar de redactie is zeker ook geïnteresseerd in de individuele kritische opmerkingen. Die nemen wij mee bij toekomstige nummers.

Ook Habonde heeft een historische

focus met de Haarlemse hortus, terwijl Jany een aantal trouwe Toortsbezor-gers verdiend in de spotlights zet.

Tekst: Heidi van der Marel

UITSLAG LEZERSONDERZOEK DE TOORTS

Wij zijn heel blij dat zoveel mensen de enquête over De Toorts hebben ingevuld. Dat aantal lag veel hoger dan we hadden verwacht! Van de 318 verstuurde enquêtes zijn 129 beantwoord, waarvan 80 door leden en 49 door donateurs. Dat is bijna een derde. Dat zegt wel wat over de grote betrokkenheid bij onze afdeling! We hebben veel leuke reacties, ideeën en kritische tips binnen gekregen. Nuttige feedback waar de redactie iets mee kan. Iedereen die de enquête heeft ingevuld willen we hartelijk bedanken.

De algemene conclusie is dat het merendeel tevreden is over de inhoud en vorm van De Toorts. Er komen geen zeer opvallende uitkomsten naar voren. De themavoorkeuren liggen dicht bij elkaar, waarbij thema's als 'Natuur & Zuid-Kennemerland' en 'Bijzondere natuurwaarnemingen van lezers' de voorkeur genieten. Het merendeel van de IVN'ers leest De Toorts grotendeels (43%) of helemaal (22%). Gelukkig maar, dan is het werk van de redactie niet voor niets! Hieronder enkele resultaten uit de enquête op een rij.

De meeste leden (gemiddeld genomen) ...

- * lezen De Toorts omdat de inhoud hen interesseert: 75%.
- * voelen zich door De Toorts meer betrokken bij IVN-ZK: 81%.
- * vinden het activiteitenprogramma en de fotocollage de interessantste rubrieken: 37,6 en 37,4%.
- * zijn binnen het inhoudelijke aspect, het meest tevreden over de thematische opzet: 39,4% als gemiddelde gewogen.
- * interesseren zich het meest voor het onderwerp 'Natuur en Zuid-Kennemerland': 41,6 %.
- * vinden het aantal foto's het aantrekkelijkste vormgevingsaspect: 38,8 %.
- * willen niet meer of minder Toortsen ontvangen: 54%.
- * zijn tevreden met het huidige aantal pagina's: 77%.
- * raadplegen de nieuwsbrief het meest en daarna De Toorts: 31 en 29%.
- * zijn de 50 gepasseerd: 90%.
- * komen pas kijken bij het IVN-ZK: 31% tussen 0-5 jaar en 13% is 21 jaar of langer lid!

Naast de meerkeuzeantwoorden hebben veel lezers waardevolle tekstuele toelichtingen gegeven. Hier volgen enkele interessante punten. Relatief veel leden (vijf) geven aan het thema duurzaamheid belangrijk te vinden. Verder vindt men het interessant in te gaan op actuele thema's zoals damherten en klimaatverandering en op landschap en historie. Sommigen willen meer discussie of een informatiever blad. Opvallend is verder dat drie leden liever een andere naam zien voor De Toorts: ze associëren de naam met een kerkelijke instelling.

De complete uitslag van de enquête wordt gepubliceerd op de website: www.afdeling.ivn.nl/afdeling/zuid-kennemerland. Onder publicaties-Toortsarchief Toorts, kunt je bovendien alle 100 edities van De Toorts downloaden!

Wilt je zelf iets bijdragen in De Toorts? Dat kan! Graag ontvangt de redactie van De Toorts jullie verhalen en mooie of leuke foto's.

Tekst: Anna Kikkert, Albert Pruis en Liesbeth van der Zee

GROENE IMPRESARIAAT TRAPT AF

Op 12 januari vond de eerste lezing georganiseerd door het Groene Impresariaat plaats. Marc Heppener van de ESA legde de werking van het systeem aarde uit en betoogde dat onze kennis ervan beperkt is. Voorzichtigheid is dus op zijn plaats. Een tweede Groene Impresariaatlezing over plasticvervuiling op zee is op 9 februari gepland.

In het sfeervolle Badhuis aan het Leidseplein kwamen ondanks het slechte weer veel geïnteresseerden af op het intrigerende verhaal van Marc Heppener, Chief Science Officer van de European Space Agency. Bijzonder beeldmateriaal van de aarde vanuit de ruimte maakte het een boeiende avond met als belangrijke boodschap dat de aarde een zeer complex systeem is dat de mens beperkt begrijpt; wees er dus voorzichtig mee.

Nieuw initiatief

Het Groene Impresariaat is blij met het succes van de eerste lezing. De nieuwe werkgroep van IVN Zuid-Kennemerland is een initiatief van Carla Kleipaste, Gerard Koopmanschap en Bonnie van der Hulst. De werkgroep wil lezingen organiseren die passen bij de IVN-doelstellingen en daarbij samenwerken met andere Haarlemse natuurverenigingen.

Plastic in zee

Onze volgende lezing wordt net zo interessant. Onderzoekster Elisa Bravo Rebolledo vertelt over de plasticvervuiling op zee en onderzoek aan de Noordse Stormvogel en in Nederland gestrande walvissen. Tegenwoordig heeft bijna iedere Noordse Stormvogel op de Noordzee stukjes plastic in zijn maag, gemiddeld 34 stukjes zelfs. Omgerekend naar menselijke maatstaven is dit 31 gram plastic in ons eigen maag. Eet smakelijk!

De lezing 'Meer plastic dan vis in onze Noordzee?' vindt plaats op donderdag 9 februari in NME Ter Kleef, Kleverlaan 9, Haarlem, 19.45 tot 21.45 uur.

In verband met het aantal plaatsen is aanmelden noodzakelijk: ivnzk.lezingen@gmail.com of 06 525 35 343 bij Carla Kleinpaste. Gratis toegang voor leden van IVN, KNNV en VWGZK.

Tekst: Bonnie van der Hulst

VAN HET BESTUUR

Het afgelopen jaar was een voorspoedig jaar voor IVN Zuid-Kennemerland. Alle activiteiten verliepen goed. Er zijn goede opvolgers gekomen voor de publiciteit en de excursieplanning, resp. Marc van Schie en Miranda Bosse. De excursie-werkgroep heeft een nieuwe coördinator, Cor Vlot. Het aantal leden is toegenomen. Een kwart van al onze leden is lid geworden via het landelijk bureau.

Daarnaast ook nieuwe initiatieven zoals sinds lange tijd weer een lezing op initiatief van IVN, in samenwerking met KNNV. Op 12 januari hield Mark Heppener in het Badhuis een boeiend verhaal met bijzondere beelden over systeem aarde. Binnenkort volgt een andere lezing.

Op stapel staat ook een schoolgidsen-opleiding in samenwerking met het Nationaal Park Zuid-Kennemerland. Deze opleiding kan ook zorgen dat IVN'ers en anderen zich gesterkt voe-

len voor aansluiting bij onze Kinderwerkgroep.

Als u dit leest heeft de Natuurgidsen-opleiding de eindpresentaties beleefd en op 11 februari volgt de feestelijke diploma-uitreiking. Er is veel gedaan om de studenten in contact te brengen met onze leden en activiteiten. We hopen dat de nieuwe natuurgidsen zich verheugen op de praktijk. Samen werken, misschien in werkgroepen geeft voldoening en plezier.

Ga ook eens kijken in de Haarlem Kweektuin. Het centrale deel met de kassen en gebouwen is in bedrijf, eromheen is een nieuw landschap ontstaan. Een watergang wordt een sierlijke schakel tussen de Schotersingel en de Delft. Men wil een vaste groep van vrijwilligers vormen voor het onderhoud, hopelijk met veel buurtbewoners.

*Bestuur IVN Zuid-Kennemerland
Jan Saveur, voorzitter*

IN MEMORIAM CLAAR DE JONG

Op 12 november 2016 is ons erelid Claar de Jong op 96-jarige leeftijd overleden in Italië. Midden jaren zeventig was Claar een van de gangmakers van het toen jonge IVN Zuid-Kennemerland. Zij was een van de eerste docenten van de natuurgidsenopleiding en heeft dat jaren lang volgehouden. Onze oudere leden, die misschien door haar zijn opgeleid, zullen dierbare herinneringen aan haar hebben. Zij was ondernemend en heel innemend. Zij is lang actief gebleven. Haar hart lag bij dieren. Op hoge leeftijd heeft zij nog geholpen met padden overzetten.

Ik leerde haar tien jaar geleden kennen tijdens de Paddenstoelenlezing van Leo van de Brugge. Ze was toen inmiddels donateur, maar nog steeds zeer geïnteresseerd in het wel en wee van de afdeling. Ongeveer vijf jaar geleden toen ze nog helemaal fit was, is ze verhuisd om in een rustieke omgeving in midden-Italië bij haar dochter te gaan wonen. Ik herinner me haar feestelijke afscheid van IVN in de kantine van de Stadskweektuin. Eens belde ze me op uit Italië naar aanleiding van een artikel in de Toorts over communicatie om te vertellen hoeveel plezier ze vroeger hadden met IVN en dat er met communicatie absoluut geen probleem was. Ik hoopte haar nog eens te ontmoeten, maar helaas.

Tekst: Jan Saveur

Claar de Jong.

HULDE AAN DE TOORTS-BEZORGERS

Het uitkomen van deze honderdste Toorts is voor de redactie aanleiding om ook eens een keer aandacht te besteden aan de mensen die de Toorts rondbrengen. Coördinator van de Toortsdistributie Hennie Terpstra nam daarvoor een duik in haar bezorgerslijst op zoek naar vrijwilligers die al jarenlang de Toorts in de bus doen vallen.

Bovenaan het lijstje van Hennie staat de naam van Loes van de Berg uit Bennebroek. Loes sloot zich 37 jaar geleden na een wandeling in Groenendaal aan bij het pas opgerichte IVN Zuid-Kennemerland. Ze nam deel aan een van de eerste gidsopleidingen. Namen die zij zich nog herinnert zijn die van Clara de Jong, Piet van Zalinge, Pien Peters, Theo Litjens, Anneke Wegman, Hans Kerkhoff en nog meer. "Ik heb niet alle namen meer paraat hoor, ik word wat vergeetachtig", zegt Loes. "Inmiddels zijn er al een paar van deze mensen overleden, wat mij zeer spijt."

Loes bracht al snel vier Toortsen rond, op haar fiets. "Maar ik wachtte altijd tot het een beetje mooi weer was", vertelt ze met een grijns. Tot haar verdriet moet iemand anders nu het stokje van haar overnemen. "Ik word wat krakemikkig, jammer maar het lukt me echt niet meer om mijn (inmiddels acht) Toortsen nog te bezorgen."

Stoere bezorgers

Niels van Esterik, die net als Loes in Bennebroek woont, is de volgende trouwe bezorger op het lijstje van Hennie. Niels is ongeveer 30 jaar lid en in de beginjaren was hij, net als Loes, bestuurder. Niels zet sinds 1988 padden over en deed ook onderzoek naar het effect van de paddentunnels. Omdat hij leraar biologie was, werd hem regelmatig gevraagd om lessen te verzorgen bij de Natuur Gidsen Cursus. Verder is hij actief bij Ravon, de KNNV en de Vogelwerkgroep.

Al zeker 15 jaar bezorgt hij de Toorts in Hillegom. Jaren geleden deed hij, samen met zijn toen vijfjarige zoontje Koen, die op zijn eigen fiets reed, zijn bezorgronde. Het was hartje winter en bitter koud. Zijn zoon weet nu nog dat hij pappa had geholpen met zijn IVN-werk in die strenge winter. "Stoere mannen zijn wij, he, pappa?", schijnt Koen toen gezegd te hebben.

Op of met de fiets

Hennie vindt in haar bestand ook de naam van Riet Kok. Riet brengt sinds april 1989 de Toorts in Heemstede rond. Onlangs heeft zij, inmiddels 87 jaar oud, nog een paar adressen erbij overgenomen uit een andere wijk. "Ach ja", zei ze tegen Hennie: "Doe er maar bij. Het duurt even, want ik doe het lopend, maar ik doe het graag!". Riet heeft niet de gidsopleiding gedaan, ze had het te druk als jonge weduwe met haar gezin. Maar de Toorts bezorgen wilde ze wel, op haar fiets. Ruim 27 jaar doet ze dit al met veel plezier. De laatste jaren gaat dat steeds Toortsen door heel Heemstede, nu lopend met haar fiets aan de hand en de bladen in de fietstas. Voor de foto wil Riet echter best weer even op de fiets stappen.

"Ik ontvang mijn Toortsen van Hans Kerkhoff. Vorig jaar heb ik hem gebeld omdat ik dacht dat er een purperreiger op het elektrahuisje aan de overkant zat. Na een belletje kwam Hans meteen: inderdaad, het klopte. Die reiger heeft daar de hele avond gezeten en Hans heeft veel foto's gemaakt. Ik heb

Riet Kok, met een Toorts in de hand.

het nog gemeld bij Vroege Vogels, maar er niets meer over gehoord op de radio." Daarom hierbij alsnog in deze Toorts: Riet Kok heeft eerlijk waar, een purperreiger gespot in Heemstede.

Als laatste speciale bezorger noemt Hennie Marga Kuijper-Witteveen. Zij brengt sinds 1989 in Spaarndam twee Toortsen rond. Die 27 jaar van inzet als vrijwilliger is ook absoluut een eervolle vermelding waard. Daarom ook voor jou, Marga: hulde! En dat geldt natuurlijk voor al onze bezorgers.

Tekst en foto's: Jany van Dijk

Beide Bennebroekers, Loes en Niels.

SPOREN OORLOG IN DE DUINEN

In het kader van de IVN gidsenopleiding hebben we in groepjes een excursie uitgezet voor onze medecursisten. Zo kwam ik met mijn groepje terecht in Midden-Herenduin. Door een boswachter werden we geattendeerd op sporen van de Tweede Wereldoorlog in dit gebied. Ontpofte munitie, tankgrachten, bunkers en kraters; oplettende bezoekers kunnen resten van deze oorlog nog steeds in het duinlandschap ontdekken.

Tijdens onze verkenning van Midden-Herenduin kwamen we een boswachter tegen die ons duidelijk maakte dat we een deel van dit gebied eigenlijk niet mogen betreden. In het gebied ligt namelijk een gasleiding, bovendien is er gevaar voor onontpofte munitie... Nu was ik als archeoloog net terug van een opgraving in het Belgische Ieper, waar resten zijn van de Eerste Wereldoorlog zoals vele loopgraven en munitie. Het oorlogsverleden is me door deze opgraving gaan fascineren. Zo kan ik me goed een voorstelling maken van het werk en leven van de soldaten toentertijd in België, in de loopgraven en bunkers.

Ontpofte opslag

Ook het duinlandschap in de Kennemerduinen is door de Tweede Wereldoorlog flink veranderd, iets waarbij men vaak weinig stilstaat. Zo liggen er in het gebied van Midden-Herenduin nog veel granaten omdat er vlak na de oorlog een munitieopslag is ontploft. Daardoor vloog alles de lucht in en de granaten zijn verspreid over het gebied. Regelmatig worden er exempla-

Bunker en stuk Atlantikwall.

ren gevonden en vervolgens onschadelijk gemaakt.

Kustverdedigingslinie

De overblijfselen uit de Tweede Wereldoorlog in Midden-Herenduin vallen op het eerste gezicht niet erg op, maar zijn toch wel duidelijk in het landschap te lezen. Zo zie je regelmatig in het bos mooi gevormde heuveltjes, waar bunkers in verscholen zitten. Ook zie je nog duidelijk een stenen tankwal en een tankgracht. Dit waren allemaal onderdelen van de Duitse verdedigingslinie: de Atlantikwall.

Stuk bunker.

Tankgracht in Midden-Herenduin.

Het plan voor de grote kustverdedigingslinie is ontwikkeld omdat er meer Duitse soldaten aan het oostfront nodig waren. Daardoor waren minder manschappen beschikbaar om de westkust te verdedigen. Ook was het propaganda, bemoedigend voor de Duitsers en ontmoedigend voor de geallieerden; het gebied wekte de indruk onneembaar te zijn. Het plan was uiteindelijk groter dan de realisatie, maar desalniettemin indrukwekkend te noemen.

Het stuk(je) Atlantikwall in de Nederlandse duinen was onderdeel van een 2500 km lange kustverdedigingslinie van Noorwegen tot aan de Pyreneeën. Het waren ketens van versterkingen, met veel bunkers en muren, zandwallen, grachten en drakentandversperingen om tanks tegen te houden. Drakentandversperingen waren parallel lopende rijen piramides van verschillende hoogtes.

Tankversperring.

Bunker van bovenaf gezien.

Mijnenvelden

In de muren bevonden zich speciale afsluitbare doorgangspunten. Er waren hele bunkerdorpen inclusief woon-schuilplaatsen, garages, keukens, bakkerijen, badhuizen en toiletten. Ook werd een weggennet aangelegd van beton en puin afkomstig van de gesloopte huizen die in het schootsveld stonden. Enkele betonnen wegen zijn nog steeds in gebruik, zoals een stuk fietspad in de Kennemerduinen. Ook zijn er nog delen over van een spoornetwerk naar depots en munitie-opslagen. Andere resten die je tegen kunt komen zijn 'tobroeks', betonnen posten waarin men met een machinegeweer in de rondte kon schieten. Daarnaast legden de Duitse overheersers complete mijnenvelden aan in de duinen, zoals onder IJmuiden. IJmuiden was vanwege zijn strategische ligging door de haven, de Hoogovens en de toegang tot Amsterdam een grote vesting.

Bomkraters

De Duitsers hadden een lege zone nodig waardoor men zich goed kon verdedigen. Om ruimte te maken, werden veel duinbewoners gedwongen hun huizen die in het schootsveld stonden, te verlaten. Er werden veel bommen gekapt voor ruim zicht, maar ook om hindernissen van te maken of als brandstof te gebruiken. Er werd veel geplagd om de bunkers mee af te dekken.

Minder herkenbaar in het duinlandschap zijn de enkele overgebleven bomkraters. De Engelse bommenwerpers moesten zonder lading terugkomen in Engeland, ze lieten vaak hun munitie in de Kennemerduinen vallen om geen burgers maar tegelijk misschien nog wel een bunker te raken. Je kunt de kraters nog herkennen aan poelen of kuilen in een cluster, met een kring opgeworpen aarde eromheen. De meeste bomkraters zijn echter weer ondergestoven, dichtgemaakt of opnieuw beplant.

Gedenken slachtoffers

Tijdens de oorlog hebben zich in de duinen vreselijke dingen afgespeeld. In de Schoorlse duinen was tot 1941 een concentratiekamp, waar bijna 2000 Nederlanders hebben gezeten. Van de mensen die daarna naar elders zijn overgeplaatst, zijn er maar twee teruggekeerd.

In de Amsterdamse Waterleidingduinen bij het Pietjes-Zwartevelde is een vliegtuigmonument te zien. Hier zijn in het voorjaar van 1945 Engelse piloten die het Nederlandse verzet van materiaal wilden voorzien, neergeschoten. Het meest tragische wat zich in de Kennemerduinen heeft afgespeeld, zijn de vele verzetsstrijders die in het laatste oorlogsjaar zijn gefusilleerd. Zoals Hannie Schaft. Haar lichaam werd gevonden bij het Spartelmeer. In totaal zijn er 422 lichamen op verschillende plekken in de duinen teruggevonden. Er zijn voor hen acht gedenksteden geplaatst van rood graniet. De meeste slachtoffers zijn begraven op de Erebegraafplaats Overveen, nu een Nationaal Monument.

Slachtoffermonument bij het Spartelmeer in het NPZK.

Na de overgave van de Duitsers, moesten de militairen door hun eigen mijnenvelden lopen. De Duitse krijsgesvangenen moesten de mijnen weer opruimen, wat veel levens heeft gekost.

Onderdeel geschiedenis

In de Tweede Wereldoorlog zijn in de duinen verschrikkelijke dingen gebeurd. Na de oorlog wilde men de herinneringen van de Duitse overheersing wissen. Dat deed men letterlijk door bouwwerken en loopgraven weg te halen of aan het zicht te onttrekken en onder het zand te begraven. Ook straatnamen zijn veranderd. Maar

langzamerhand wint de cultuurwaarde terrein: de Tweede Wereldoorlog is onderdeel van onze geschiedenis en de Atlantikwall behoort daarmee tot ons cultureel erfgoed. Enkele bunkers zijn na de oorlog gebruikt als noodwoningen of als munitieopslag. Een aantal bunkercomplexen werden omgebouwd en gebruikt als vakantiepark, zoals 'Schuilegat' in Zuid-Kennemerland en het nog bestaande 'Kostverloren' in Zandvoort.

Overwinteren in bunker

Je kunt je voorstellen dat het duingebied na de oorlog een grote ravage was. Maar enkele landschappelijke gevolgen pakten positief uit. Tijdens de droogte in de duinen door de waterwinning, hebben de volgelopen bomkraters en de meertjes die ontstonden door het opruimen van munitie en puin, bijgedragen aan het voortbestaan van de slanke duingentiaan, de parnassia en de honingorchis.

De bezetter heeft ook nieuwe plantensoorten meegebracht naar de Kennemerduinen, zoals de valse wingerd en tongvarens die nog steeds de bunkers camoufleren en de witbloeiende pijlkruikers, die waarschijnlijk meegenomen is in aangevoerd rivierklei. Ook de Duitse lis groeit regelmatig op bunkers die niet meer zichtbaar zijn in het landschap.

Tegenwoordig hebben de bunkers een grote natuurwaarde. Er overwinteren veel vleermuizen in de bunkers, waaronder de zeldzame meervleermuis die in Zuid-Kennemerland voorkomt. De vleermuizen stellen verschillende eisen aan hun slaapplek. Sommige bunkers worden speciaal voor hen ingericht en hebben aangepaste openingen, waardoor nieuwsgierige mensen hun slaap niet kunnen verstoren.

Tekst en foto's: Anna Kikkert

Bronnen

- *Duinen en mensen Kennemerland (2009) Uitgeverij Natuurmedia, Amsterdam p. 70-78.*
- *Internetwebsite: <http://www.geschiedenisvanzuidholland.nl/verhalen/geschiedenis-van-de-atlantikwall>.*
- *Foto tankversperring in Overveen: <http://noord-hollandsarchief.nl>.*
- *Foto gedenksteen: www.4en5mei-velsen.nl.*

VERLIEFD OP DE POELBROEK

De stilte van de natuur heeft veel geluiden.

Adriaan Roland Holst

Met mijn hond Sterre wandelde ik al zeer regelmatig in de Poelbroek. Nadat ik in september 2015 met de Natuurgidsenopleiding van de IVN Zuid-Kennemerland ben gestart, ging ik anders naar de natuur kijken. Bij elke wandeling ontdekte ik weer wat nieuws: karekieten, ontkiemen-de ratelaars, vogelkers met vogel-kerstippelmotten. Dat terwijl het gebied waar ik kom maar een klein gedeelte van de Poelpolder beslaat.

Loop je met me mee? We starten bij het fiets- en wandelpad van de brug over de Ringvaart tussen Vijfhuizen en Schalkwijk en gaan dan gelijk naar links. Hier liggen twee waterpartijen omgeven door wandelpaden: het recreatiegebied de Poelbroek.

Recreatiegebied Poelbroek ligt tegen Ringvaart aan.

Wat een schoonheid die kaardebollen!

Deze plassen zijn een eldorado voor watervogels en waterplanten. In het voorjaar van 2016 heb ik de roerdomp over zien vliegen en meerdere keren zijn geluid gehoord. Ik noem dit 'hoempen'. Een zeer bijzondere ervaring. Een stel Canadese ganzen broedt er elk jaar opnieuw. Dit jaar heeft één gans de hele zomer om zijn partner geroepen, wat een verdrietig geluid. Ook de ijsvogel heeft zijn plek hier gevonden evenals de blauwborst. Daarnaast heb ik volop dodaars, futen, waterhoentjes, meerkoeten en kuifeenden waargenomen.

Veren drogen

Eerder vroeg ik me weleens af waarom ik nooit kuifeenden met jongen zag en wat schetst mijn verbazing: een moeder met twee jongen deze zomer! De koekoek maakt de nesten van andere vogels onveilig en is veelvuldig te horen in het voorjaar. Rietvogels zoals de kleine karekiet, broeden in het vele riet dat rondom de plassen groeit. Vogelaars nemen in het voorjaar urenlang hun plek in om een glimp van deze vogels te vangen. Aalscholvers vissen en zitten op de paaltjes rondom de eilandjes hun veren te drogen. Reigers hebben hun vaste visplek. Af en toe zie ik zelfs een lepelaar en een ooievaar. Grauwe ganzen vinden hier in het najaar hun verzamelplek als voorbereiding op hun trek. Elke ochtend en avond vliegen ze met hun lawaaiige gegak in formatie over de weilanden. De smient is hier wintergast.

Spinnende watertor

Naast al deze prachtige vogels zijn nog vele andere bijzonderheden te zien en te horen. Zoals zomerse kikkerconcerten, een grote rode rivierkreeft midden op het pad met zijn scharen in de aanslag, of een onwaarschijnlijk grote tor, waarvan ik in eerste instantie dacht aan een vliegend hert, maar die komt hier niet voor. Het bleek een grote spinnende watertor.

De flora is in elk seizoen een feest. De verscheidenheid aan struiken, bloe-

men en planten is enorm. In de bermen vind je klapprozen, distels en verschillende soorten klaver.

Met verbazing heb ik naar het ontkiemen van de harige ratelaar gekeken en ik was blij verrast door een veld met orchideeën. Midzomer komen massaal de struiken citroengele honingklaver op en geven de omgeving weer een andere aanblik. Pitrus en vele grassoorten groeien en bloeien weelderig. Aan de waterkant zie je dan de bloeiende watermunt met zijn mooie paarse bolletjes en prachtige staaltjes natuurkunst bijvoorbeeld in de vorm van een half vergaan zuringblad.

Ontsnapte bereklauwen

De bomen die in dit gebied staan zijn ook de moeite waard. Er staat een mooie Kaukasische vleugelnoot waarin aan één kant de vruchten hangen: dat is de zonkant. Aan het pad langs de Ringvaart staan verschillende vogelkersen waarvan de bladeren en bloemen opgevreten worden door de vogelkersstippelmot. Verbazingwekkend dat na een paar weken deze bomen zich weer helemaal hebben hersteld. Wilgen, populieren en elzen gedijen goed in dit moerassige gebied. De gemeente Haarlem beheert het gebied. Ze maait de bermen en grassen op de juiste momenten, snoeit bomen en struiken en legt met de takken wallen aan. Sloten worden in het najaar leeggebaggerd. De grote bereklauw krijgt hier geen kans om te bloeien. Daar valt wat voor te zeggen

Niet iedereen houdt van bereklauwen.

want anders zou deze plant het gebied gaan overheersen. Gelukkig ontsnappen er altijd een paar, want de grote bereklauwen zijn in bloei, maar ook daarna toch ook wondermooi.

Nabije natuur

Wat een verrassende ontdekking dat je zo dicht bij huis zoveel kan zien in de natuur. Ieder seizoen biedt weer andere natuurontdekkingen in de Poelbroek. Je moet er wel oog voor hebben! Leuk dat ik dat heb geleerd tijdens de Natuurgidsenopleiding en graag geef ik deze ontdekking aan jullie door. Vooral ook hoop ik dat jullie nieuwsgierig zijn geworden naar dit mooie stukje natuur.

Tekst en foto's: Liesbeth van der Zee

Poelbroek bij Haarlem

De Poelpolder ligt in de gemeente Haarlem even ten noordwesten van Vijfhuizen. De Ringvaart vormt de natuurlijke begrenzing aan de oostzijde, terwijl aan de zuidkant de Zuidtangent en de Stelling van Amsterdam de polder omsluiten. De bodem van de polder bestaat uit zeeklei en veen.

In 1888 annexeerde de gemeente Haarlem het gebied dat toen de Vijfhuizerzandput werd genoemd. In de jaren 1960 en 1970 is de polder voor het grootste gedeelte bebouwd. De Poelbroek is in de 1980er jaren ontwikkeld. Het recreatiegebied aan de oostkant van de Boerhavewijk en Meerwijk bestaat uit een aangelegd waterrijk park en natuurgebied. Daarnaast heeft het gebied ook een bescheiden agrarische functie.

De Poelpolder in 1901.

Waarnemingen

Naast de in het artikel genoemde soorten zijn tijdens de wandeling ook de volgende soorten waargenomen:

- Harige ratelaar
- Gele lis
- Grote egelskop
- Gelderse roos
- Verskillende wikkes
- Grote leeuwenbek
- Kleine karekiet
- Amerikaanse rivierkreeft

Zuringblad in verval.

OORSPRONKELIJK LANDSCHAP

Regelmatig spreken natuurbeheer-organisaties over het herstellen van het oorspronkelijke landschap. Dat klinkt logischer dan het is, want wat is het oorspronkelijke landschap? In de zoektocht naar een antwoord op deze vraag, gaat dit artikel in op de geografische ontwikkeling van Kennemerland vanaf de laatste ijstijd tot heden.

Tijdens de laatste ijstijd (100.000 – 8000 v. Chr.) ontstaan er op het noordelijk halfrond enorme ijskappen. Hierdoor daalt de zeespiegel zo ver dat het zuidelijke deel van het Noordzeebekken droog komt te liggen en er een landverbinding ontstaat tussen Engeland en Nederland. Het zeeniveau ligt dan 100 meter lager dan nu. Tijdens deze ijstijd wisselen koudere en war-

mere periodes elkaar af. Zo kennen we een steppe-, pool- en toendraklimaat.

Verdronken land

De opwarming die volgt op de laatste ijstijd doet de reusachtige ijskappen smelten en de zeespiegel wereldwijd stijgen. Tussen 8000 en 3000 v. Chr. met maar liefst 1 meter per eeuw! Kennemerland verandert van een toendra in een berken- en dennenbos met geleidelijk loofbomen als els, eik en hazelaar. Met de zeespiegelstijging stroomt het Noordzeebekken vol en verschuift de kustlijn voortdurend landinwaarts. Rivieren en beken krijgen hierdoor problemen met de afwatering, waardoor het grondwaterpeil stijgt en het stroomgebied van de Vecht onder water komt te staan.

Als de zee rond 6000 v. Chr. West-Nederland bereikt, dringt zij dit stroomgebied binnen en ontstaat er een enorm waddengebied ter grootte van centraal

Noord-Holland, het IJsselmeer en de Noordoostpolder. Vanaf 3000 v. Chr. stijgt de zeespiegel met nog maar 15 centimeter per eeuw en heeft de kust zijn meest oostelijke punt bereikt ter hoogte van Hilversum. Kennemerland is veranderd in een waddengebied met grote getijdegeulen.

Strandwallenkust

Nieuwe zeestromen uit het zuiden voeren grote hoeveelheden geel, kalkrijk rivierzand mee richting de Nederlandse kust. Bij vloed werpen de golven dit zand op tot zandbanken, die langs de gehele Noordzeekust uitgroeien tot langgerekte clusters strandwallen van enkele meters hoog. Een mooi voorbeeld van zo'n 5000 jaar oude strandwal is de strandwal van Spaarnwoude.

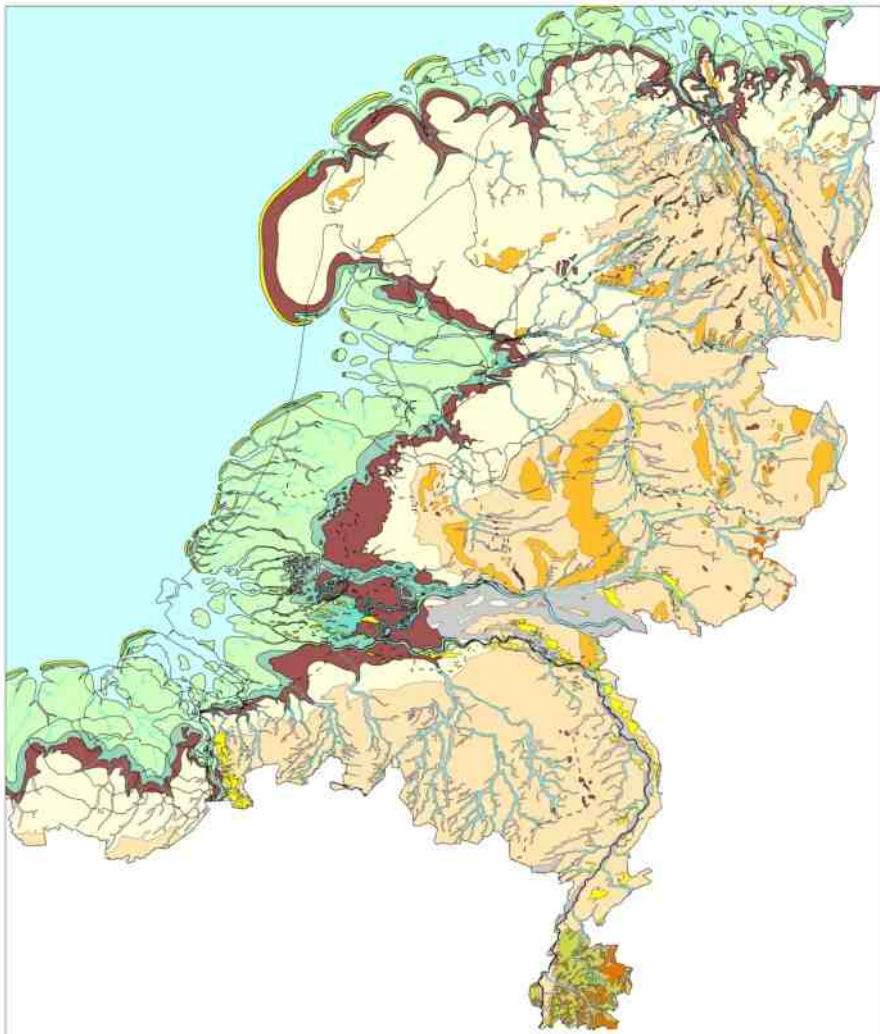
Vóór de eerste strandwal ontstaat geleidelijk een hogere, tweede strandwal en dit proces herhaalt zich tot het begin van onze jaartelling, waarbij de kustlijn op sommige plekken 10 kilometer naar zee is verschoven. Bovenop de strandwallen ontstaan duinen van maximaal 10 meter hoogte: de zogenaamde oude duinen, waarop vroege Nederlanders zich vestigen. Op enkele plaatsen wordt de kustlijn doorbroken door de mondingen van rivieren, waardoor het achterland in verbinding blijft staan met de zee. De invloed van de zee neemt echter geleidelijk af, door het verzanden van deze zeegaten. Hierdoor verzoet het water tussen en achter de strandwallen en veranderen de gebieden in zoetwatermoerassen, waarin veenvorming optreedt.

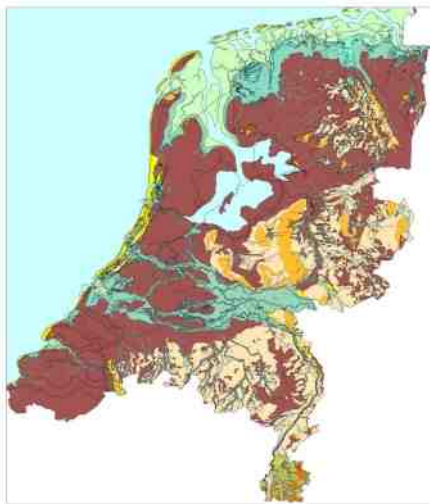
Tegen de tijd dat de Romeinen Nederland binnendringen in 58 v. Chr., ligt op veel plaatsen de kust één tot twee kilometer westelijker dan nu het geval is. Kennemerland bestaat uit strandwallen, duinen, natte duinvalleien en moerassen met open graslanden, struwelen en eiken-beukenbossen.

Kusterosie

Vanaf het einde van de vroege middeleeuwen verandert het klimaat en ontstaan er flinke stormen. Door de ontbossing en het intensieve gebruik van de oude duinen begint het zand op de duinen te stuiven, waardoor haar kustwerende functie verzwakt. Hele gebieden raken onder één à twee meter zand bedolven. Als zich vervolgens stormvloedenvoordoeden wordt een enorm deel van de al verzwakte kust

5500 v. Chr.

weggeslagen. Ten westen van Haarlem verdwijnt twee tot drie kilometer kust in zee.

Jonge duinen

Dit zand spoelt opnieuw aan op de kust en wordt door de harde wind landinwaarts geblazen. Vanaf 1000 ontstaan gigantische zandverstuivingen, waardoor het gebied onder een grote laag zand wordt bedolven. In deze grote zandbak heeft de wind vrij spel, waardoor er diepe stuifgaten en loopduinen van wel 45 meter hoog (Brederodeberg) ontstaan. Bovenop de oude duinen, verplaatsen de loopduinen zich met de wind landinwaarts. Dit gaat door totdat de opkomende vegetatie het zand vastlegt. Rond 1600 komen de duinen tot rust en heeft het duinlandschap zijn bekende vorm gekregen met karakteristieke paraboolduinen: de jonge duinen.

Veenontginning

Om te kunnen voldoen aan de groeiende vraag naar vlees, groente en zuivel vanuit de steden worden veengebieden afgewaterd en geschikt gemaakt voor landbouw en veeteelt. Hier ontstaat echter een probleem: het veen klinkt in door de afwatering, waardoor het land daalt en nat wordt. Het duurt niet lang voordat het te nat is voor zowel landbouw als veeteelt. De oplossing om dijken aan te leggen en het overvloedige water af te voeren naar boezems werkt totdat deze boezems hoger liggen dan de dalende veengebieden. Uiteindelijk wordt rond 1400 een nieuwe oplossing gevonden en verschijnen karakteristieke bouwwerken in ons landschap: de polder-

molens. De molens voorkomen echter niet dat veengebieden veranderen in enorme meren. Door de afslag van de oevers van petgaten waaruit het veen wordt gewonnen, ontstaan steeds groter wordende veenplassen die geleidelijk samensmelten tot grote meren en gehele dorpen doen verdwijnen. Een voorbeeld hiervan is de 'wrede Waterwolf': het Haarlemmermeer. In 1852 is de droogmaling van dit meer voltooid met de Haarlemmermeerpolder als resultaat.

Zandwinning

In de jaren 1600 tot 1700 worden landgoederen aangelegd in Kennemerland. Het is voor rijke Amsterdamse kooplieden niet alleen een goede investering, maar ook een prettige plek om de stinkende stad te ontvluchten tijdens het 'goede seizoen' van mei tot en met september. Om toch bereikbaar te blijven wordt er geïnvesteerd in trekvaarten, die tevens worden gebruikt voor de afvoer van zand. Zand wordt namelijk een lucratieve handel. Door de sterke groei van steden als Amsterdam en Haarlem zijn stadsuitbreidingen noodzakelijk. Gigantische hoeveelheden zand zijn nodig om grachten te dempen en bouwpercelen op te hogen. In Kennemerland wordt dit zand gewonnen uit de duinen van Elswout, Velzen, Duinlust en Middenduin. De afgegraven vlakten, de geestgronden, worden gebruikt voor akkerbouw, tuinbouw, veeteelt en bollenteelt.

Drinkwater

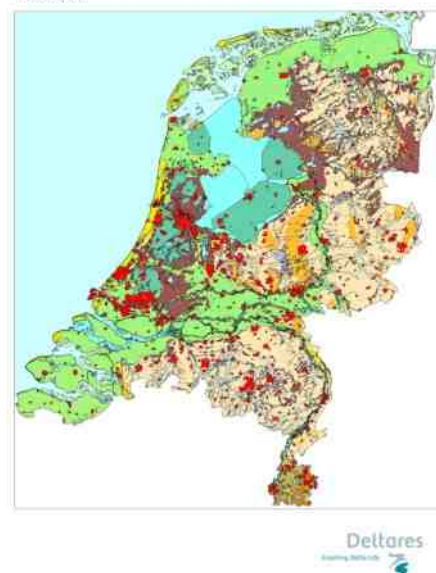
Hoewel het schone duinwater vanaf de 14e eeuw wordt gebruikt door bierbrouwerijen en de lakennijverheid vindt er pas vanaf de 19e eeuw grootschalige drinkwaterwinning plaats. In korte tijd daalt de grondwaterstand in de omgeving van het duingebied, met alle gevolgen van dien. Er treedt verdroging op in de duinen, natte duinvalleien verdwijnen en in lageregelegen gebieden komt zout water naar boven, waardoor verzilting optreedt. Om dit tegen te gaan wordt rivierwater geïnfiltrerd in het duingebied (Amsterdamse Waterleidingduinen) en/of de waterwinning wordt verminderd tot beëindigd (Nationaal Park Zuid-Kennemerland).

Waardevol landschap

Uit bovenstaande geografische geschiedenis wordt duidelijk dat land-

schapsvorming niet een statisch gegeven is zoals de term 'het oorspronkelijke landschap' impliceert, maar een eeuwigdurend, dynamisch proces. Kennemerland, zoals we het nu kennen, is het tijdelijke resultaat van geologische krachten als wind, water en ijs en in toenemende mate menselijk handelen. De woordcombinatie 'oorspronkelijk landschap' is een contradictio in terminis, een tegenstrijdigheid in woorden. Deze semantische discussie gaat echter volledig voorbij aan hoe interessant de ontwikkeling van het landschap is. Door bewust te worden van de tijdelijke en unieke aard van het landschap in Kennemerland wordt de ervaring des te waardevoller.

Tekst: Albert Pruis

Bronnen

Roep, T. B., Van der Valk, L. & Beets, D. J. *Strandwallen en Zeegaten langs de Hollandse kust. Grondboor en Hamer*, 1991.

Rijksdienst voor cultureel erfgoed, *Achtergronddocument bewoningsgeschiedenis noordelijk kustgebied*, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2014.

Bron kaarten: Vos, P. & S. de Vries: *2e generatie palaeogeografische kaarten van Nederland (versie 2.0)*. Deltares, Utrecht, 2013: Op 4-12-2016 gedownload van www.archeologieinnederland.nl.

Geologie van Nederland: <http://www.geologievannederland.nl>
Noord-Hollands Archief: <http://noord-hollandsarchief.nl>

Stichting Oneindig Noord-Nederland: <http://onh.nl>

NATUURGIDSEN 2015-2017 ZWAAIEN AF

In september 2015 zijn wij, vijftientig vogels van diverse pluimages, gestart met de opleiding voor natuurgids. Op maandag waren we 'gekooïd' in het instructielokaal van Thijsses Hof, om op zaterdag vrij te worden gelaten in de natuur van Kennemerland. Theorie en praktijk in een week-op-week-af-cyclus, alleen verstoord door schoolvakanties. Voorjaar 2017 zwaaïen we af.

Aanvankelijk werd de Natuurgidsen-opleiding bestempeld als cursus, maar ondermeer door toedoen van onze voorzitter Jan Saveur is de cursus opgewaardeerd tot opleiding. Anderhalf jaar sleutelen aan vijftientig ego's om ze geschikt te maken voor gidsen in de natuur heeft voor de vijf opleiders niet het karakter van een (vogel)vluchtige cursus, maar is een investering in tijd, kennisoverdracht en het bijbrengen van liefde voor de natuur met als einddoel: op 'HBO-niveau' opgeleide natuurgidsen.

Geplukt toppertje

De eisen die aan onderdelen als het natuurdagboek, verslagen en essays, het adoptieterrein (AT) en de eindopdracht worden gesteld, hadden zo hun impact. Het leek er soms op dat het tot brugklassers eindelijk doordrong dat de lagere schoolperiode definitief was afgelopen. Een natuurdagboek wordt niet in één dag geschreven; een boom of naar geloven een struik beschrijven is geen product van Wikipedia.

Als je de meeuw neemt als onderwerp van je 'literatuurstudie' ga je stuk op de meer doorwrochte tekst van je medestudent die de Larus (een meeuwen-geslacht) als onderwerp heeft, maar bij

wijze van spreken door die vogels is bescheten (of bezeten) bij de waarnemingen. Je excursie op jouw AT kan helemaal misgaan als hordes hardlopers tussen jou en je toehoorders doorrennen, er om de vijf minuten een trein passeert en ook de laatste orchidee, jouw 'toppertje', is afgeplukt of opgegeten. Je leert van je fouten en

het opnieuw moeten schrijven van een verslag is dan ook een leermoment en geen strafwerk.

De opdracht om deel te nemen aan twee algemene IVN-activiteiten sneuvelde, omdat met zoveel (leer)gierige studenten - er waren punten te verdienen voor het diploma - deze activiteiten snel volgetekend waren. Uiteindelijk was één activiteit voldoende en voor velen is dat de nieuwjaarsreceptie 2017 geworden.

Grote familie

We zijn de winter van 2015-2016 prima doorgekomen, waarbij de natuur ons bij de excursies goed gezind was. De leus 'Een IVN excursie gaat altijd door' heeft nooit op gespannen voet gestaan met de uiteindelijke weersomstandigheden. Als het regende was het meestal pas na twaalf uur en er vroren geen ledematen af.

Inmiddels vertrokken om zeer uiteenlopende redenen drie studenten (13%), jammer, want de IVN-gidsen-

opleiding werd toch al snel een grote familie (gelukkig wel met meerdere vaders en moeders). Hoewel alle excursies van hoge kwaliteit waren, sprong de excursie naar Tata Steel er uit. Lezing en rondleiding hebben onze, vaak negatieve, mening over dit bedrijf behoorlijk bijgesteld. Misschien werden we door de hartelijke ontvangst ook wel professioneel ingepakt. Blijft staan dat het bedrijf er veel aan doet het milieu te sparen en daarvoor partners zoekt in natuurorganisaties.

Topchefs op Texel

En dan juni 2016, een weekend lang naar Texel. Toch wel het hoogtepunt. Zeker ook omdat twee topkoks uit eigen gelederen, Gerard Koopman-schap en Pepijn Rijks, zorgden voor perfecte maaltijden en de moeder van Anna Kikkert ons kwam verrassen met het echte boerenijs van Texel.

De natuurexcursies op het eiland waren minder bijzonder. We zijn blijkbaar verwend met de kwaliteit op het Kennemerlandse vasteland.

Na de zomer begon het nadenken over de eindopdracht. Op de werkgroepenmarkt probeerden werkgroepen van IVN ZK studenten enthousiast te maken. Zo kunnen we, nadat dit ei begin 2017 is gelegd, ons diploma in ontvangst nemen. Maar net als bij het behalen van het rijbewijs begint het dan pas. Leren gidsen.

Tekst: Hans Molenaar

Foto's: Marry van der Geest

Habonde's Kruidenhoek

Hortus van Haarlem

Deze keer wil ik geen kruid, maar een kruidentuin onder jullie aandacht brengen: de Haarlemse Hortus opgericht doordat de stadsdok-toren zich in 1692 bij de burger-meesters beklagden over de gebrekkige levering en slechte kwaliteit van de medicamenten bij de apothekers. Zo werd het *Collegium medicum* opgericht, een gilde met een vierjarige opleiding voor apothekers- en chirurgijnsknechts. Hoorde je niet bij dit gilde, dan mocht je geen zaken *naer eenigh Medicament gelijkende* meer verkopen. Venters en kruidenzoekers uit de omgeving, vaak uit Noordwijk, mochten geen kruiden meer leveren aan de apothekers.

Hortus medicus.

Zelfbediening

Om aan de benodigde kruiden te komen werd in 1696 een *Hortus medicus* opgericht in een grote tuin, in het noordwestelijke gedeelte van het huidige Kenaupark. Er is een prachtig ontwerp bewaard gebleven, waarop een zuilengalerij in een halve cirkel met borstbeelden van geleerden, een cirkelvormige tuin omsluit. In werkelijkheid zag de tuin er eenvoudiger uit. De aangestelde hortulanus werkte en woonde in de tuin. Hij onderhield de tuin en verkocht de kruiden, wortelen en zaden aan derden. De medici mochten zichzelf bedienen.

De hortus bleek te groot en werd in 1721 naar het tegenwoordige Prinsenhof verplaatst. Hier bevond zich een siertuin voor een tempeltje in classistische stijl: het Vredestempeltje. Het gebouw was in 1648 opgericht ter ere van het einde van de

tachtigjarige oorlog. Uit deze tijd bestaat nog een afbeelding. De siertuin werd grotendeels vervangen door een kruidentuin en orangerie met medicinale planten. Overigens stond op deze historische grond al in 1247 een Dominicanerklooster met bijbehorende tuin.

Toveren met kruiden

De lijst van de hortulanus uit 1784 met 280 soorten planten vond ik een feest om door te lezen. Naast vele inheemse en klassieke kruiden met namen als *Gods genade* en *Kankerbloem*, beschikte de tuin over exoten als *Aloë* en *Sumak*. Giftige planten als *Mandragora*, *Belladonna*, *Bilzekruid* zouden nu een tovenaarsschool niet misstaan, maar werden in die tijd gebruikt als verdovingsmiddelen. Een plant als *Cannabis sativa* diende toentertijd voor de vervaardiging van touw en papier, maar eind 18e eeuw leerde men door het reizen naar de Oriënt de plant ook als genotsmiddel kennen. De extracten kon men gewoon bij de apotheek aanschaffen.

Biologiedocent

In 1865 moest de Hortus het veld ruimen voor een school, het huidige Stedelijk Gymnasium aan het Prinsenhof. Een gedeelte van de tuin is bewaard gebleven en ook de Vredestempel staat er nog. Een deel van de tuin is beplant met kruiden en wordt onderhouden door de lokale biologieleraar. Een stille oase middenin de stad, behalve wanneer de scholieren de rust verstoren ...

Tekst: Mariëlle Gerritsen

Foto: Heidi van der Marel

Vredestempeltje.

Bron prent *Hortus Medicus*:

Romeyn de Hooghe, Noord-Hollands archief Inv 53002376, 1688.

STRAATJE OM

Het is stil in het bos, winterstil. Wat piepjes van een vogel, ganzengegag in de lucht en verder rust voor zover mijn oog kan zien. Wat onder mij in de bodem gebeurt kan ik niet zien, maar daar verwacht ik ook een rustperiode. Winterrust voor het groeigeweld van de lente losbreekt.

Achter prikkeldraad een bomenrustplaats waar dode bomen in eigen tempo uiteen mogen vallen. Is er leven na de dood? Ja, hier wel. Op de stammen zwammen, mossen, erin insecten. Mooi plekje om de balans van het leven op te maken.

Buizerd op de uitkijk.

Ik zie al eerste tekenen van de komende lente: blaadjes aan de vlier en zwellende esdoornknoppen. Op de bodem kruipt klein groen boven het bruine blad uit. Wat ik nu pas bewust zie is dat de braam ook een soort groenblijver is. Wanneer zouden deze oude blaadjes eraf vallen? Als de nieuwe komen? Straks toch eens op-letten. Het is niet alleen stil wat mensen- en dierengeluid betreft, maar ook het riet beweegt niet, behalve in zijn weerspiegeling als er een eend doorheen zwemt.

Ook bosbeheerders moeten geregeld de balans opmaken: welke bomen blijven, welke gaan? Ruimte is belangrijk, maar beschermde plekken voor kleine dieren ook. Terwijl ik dit sta te bedenken vliegt er opeens in mijn ooghoek iets groots op en landt op een dode boom: een buizerd op zijn uitkijkpost. Ik wacht een poosje totdat hij op gaat vliegen want daar wil ik wel een foto van maken, maar ik heb duidelijk geen vogelaargeduld. Vlak naast mij roepen zwarte kraaien naar elkaar en opeens zie ik in hun beweging tijdens dat roepen de gelijkenis met de in het zwart geklede joden tijdens het staand bidden: steeds met kleine hoofdknikjes

en iets van het bovenlijf naar voren buigen en terug. Wat zie je toch veel als je gewoon een tijdje op een plek blijft staan. Een stuk verder in het weiland landt een reiger vlakbij een andere reiger. Deze maakt wat dreigende passen richting de nieuwkomer. Die doet wat stappen naar achteren, beide draaien elkaar de rug toe en de toestand is weer in balans.

Beuken met de winterzon op hun bast weten vast dat dit geen kwaad kan, anders hadden ze in hun evolutie er vast iets op bedacht. Want bomen zijn heel wat inventiever dan ik ooit heb geweten. Lezend in het geweldige boek 'Het verborgen leven van bomen' van Peter Wohlleben staat bijvoorbeeld: 'Een theelepeltje bosgrond bevat een paar kilometer zwamdraden. Een schimmel kan zich in de loop van de eeuwen over een paar vierkante kilometer uitbreiden en zelfs hele bossen verbinden. Door zijn leidingen geeft hij signalen van de ene boom door naar de andere en helpt hen boodschappen over insecten, droogte en andere gevaren uit te wisselen.' Intussen spreekt zelfs de wetenschap van een 'wood-wide-web' dat door onze bossen heen loopt.

Van wat en hoeveel er wordt uitgewisseld is tot op de dag van vandaag nog maar een heel klein deel onderzocht.

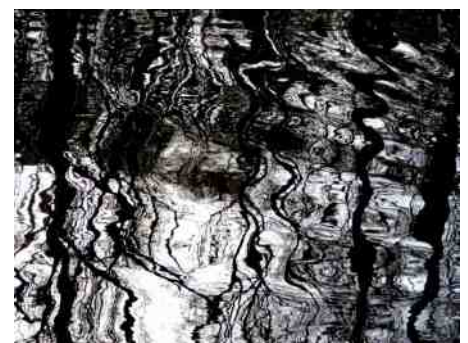
Schimmels verbinden bomen.

Misschien bestaat er zelfs contact tussen verschillende boomsoorten, ook al beschouwen ze elkaar als concurrentie. Schimmels volgen nu eenmaal hun eigen strategie, die bemiddelend werkt en de boel weer in evenwicht trekt.' Als je dit weet loop je met nog meer ontzag onder de bomen door.

Wat is het toch een genot in de winter door het bos te lopen, te luisteren naar het geluid van de vogels, niet veel maar genoeg om alert te luisteren. Natuurlijk de merel, de duiven met hun klappende vleugels als ze opvliegen en de grote bonte specht. En opeens zie ik hem ook, en nog één.

Bomen in de winter zijn zo mooi, ze tonen zo hun ware gedaante. Zet achter die zwart afgetekende takken een blauwe lucht: een plaatje waar ik nooit genoeg van krijg. Ik hoor heel duidelijk de boomklever, ontdekken kan ik hem niet. Maar in gedachten zie ik hem tegen de stam van een boom zitten. Mos op de stammen en takken van liggende bomen accentueren mooi de vormen. Het krijgt hier de tijd om rustig te groeien, zoals het klauwtjesmos hier rondom de elfenbankjes. Het voelt dik en vochtig.

Als ik plots een muisje voorlangs zie rennen, doe ik snel een stap naar achteren. Dan achter mij een plons: hond te water. De kringen die hij in het water maakt, geven zulke mooie reflecties, dat moet ook op de foto.

Hondenplons rimpelt water.

Ik eindig mijn rondje met een elfje

*natuur
nooit saai
nergens te veel
nederig, uitbundig of groots
geschenk*

Tekst en foto's: Marisca van der Eem

ACTIVITEITENPROGRAMMA VOORJAAR 2017

Dierensporen en Vogels

Zondag 12 februari 11–12.30 uur
Vertrek: parkeerplaats Koningshof Overveen
Reserveren verplicht via website
Kinderen 4 t/m 10 jaar

Rondje Oosterplas

Zondag 19 februari 10.30–12.00 uur
Vertrek: ingang Bleek en Berg
Reserveren verplicht via website

Strandexcursie Zuidpier IJmuiden

Zaterdag 25 februari 11–12.30 uur
Vertrek: Jachthaven eindpunt bus 82
Reserveren verplicht via website

Rondje Bolwerken en Kenaupark

Zondag 26 februari 11–12.30 uur
Vertrek: vóór Albert Heijn (To Go) in het station Haarlem CS

Knoppenwandeling Haarlemmerhout

Zondag 5 maart 14–15.30 uur
Vertrek: Parkeerplaats La Place Dreef-zicht Haarlem

Schoonmaakactie Broedwand

Oeverwaluwen

Zaterdag 11 maart 10–14.00 uur
Vertrek: Toolenburgerplas Hoofddorp
Aanmelden Marcel Schalkwijk jwm-schalkwijk@gmail.com of 023- 5636888

Met de padden op pad in Koningshof

Zondag 12 maart 8–9.00 uur
Vertrek: infopaneel parkeerplaats
Reserveren verplicht via website
Kinderen 4 t/m 10 jaar

Mindful wandelen Park Zwaanshoek

Vrijdag 17 maart 9.30–11.30 uur
Vertrek: ingang nabij Spieringweg 1131 Hoofddorp

Vogelzang op Leyduin

Zondag 19 maart 10–12.00 uur
Vertrek: parkeerplaats Manpadslaan Heemstede

Het Landje van Gruijters Spaarndam

Zondag 19 maart 12–13.30 uur
Vertrek: parkeerplaats bij Landje
Kinderen vanaf 10 jaar

Vissen met een kor (sleepnet)

Zondag 26 maart 10–11.30 uur (zomertijd)
Vertrek: strandopgang Parnassia
Reserveren verplicht via website
Kinderen 4 t/m 10 jaar

Belevingsexcursie

Zondag 26 maart 19–20.30 uur (zomertijd)
Vertrek: ingang Bleek en Berg Bloemendaal
Reserveren verplicht via website

Vogelzang op Elswout

Zondag 26 maart 10–12.00 uur
Vertrek: Poortgebouw Elswoutlaan 12a Overveen
Reserveren verplicht via website

Informatie

Activiteitenprogramma

Dit zijn nog niet alle activiteiten tot 1 juni. Kijk voor meer informatie en meer activiteiten op www.ivn.nl/zuidkennemerland
Excursies gaan altijd door, ook als het regent.
Aanmelden is niet nodig tenzij aangegeven. Staat er 'reserveren website' dan is reserveren verplicht via www.np-zuidkennemerland.nl
Geen internet? Bellen kan di. t/m zo. via 023-5411123

WELKOM OP STINSENPLANTENDAG

Op Tweede Paasdag 2017 van 11.00 tot 16.00 uur kunt u volop het voorjaar beleven in Thijsses Hof in Bloemendaal.

Buiten én binnen kunt u genieten van stinsenplanten. Buiten zijn er elk uur boeiende excursies voor volwassenen en spannende speurtochten voor kinderen. Binnen is een tentoonstelling over voorjaarsbloemen en zijn er verschillende presentaties.

Scholieren van het Sterrencollege in Haarlem gaan samen met de kleuters bloembolletjes planten en fantasierijk verpakken voor thuis. Bijzonder is dat u een kijkje kunt nemen in het prachtige herbarium met zeldzame planten en stinsenplanten van Johan Görtemöller.

Ook voor de inwendige mens wordt gezorgd. Graag tot ziens op maandag 17 april op Thijsses Hof.

foto: Marry van der Geest

MIX
Papier van
verantwoorde herkomst
FSC® C017135